

ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Козинець Олександр Володимирович

к. п. н, доцент кафедри логопедії та логопсихології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені

М. П. Драгоманова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6325-4783>

Дуплик Ірина Сергіївна

магістр кафедри логопедії та логопсихології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені

М. П. Драгоманова

У цілях, пріоритетах і принципах розвитку освіти національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті підкреслюється, що головна мета української системи освіти — створити умови для розвитку та самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися упродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

Слово «творчість» останніми десятиліттями входить до найбільш вживаних слів фахівцями різних галузей, адже вона є одним із засобів підвищення емоційного тону особистості, закріплення комплексу емоційно-вольової регуляції, а головне — актуалізації позитивної гами переживань, яка супроводжує ефективну працю, переживання радості від зробленого, досягнутого, почуття впевненості у своїх силах, у своєму творчому потенціалі й творчих здібностях. Це є важливим напрямом у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

На думку С. Рубінштейна, творчість — «діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, які, в свою чергу, мають суспільну значущість» [2, с.46]. Безумовно, продукти творчої діяльності осіб з особливими потребами, зазвичай, не мають суспільної значущості, але вони можуть відзначатися деякими елементами новизни, що мають досить відносний характер, але є передумовою динамічності тих знань, якими володіє дитина. Як засвідчує практика, з розширенням цих знань з'являється можливість більш високого рівня прояву новизни, оригінальності. Саме тому ми вважаємо, що сьогодні одним із завдань інклюзивної освіти є формування творчого мислення дітей з особливими освітніми потребами.

Характеризуючи суть творчості дітей з особливими потребами важливо враховувати різноманітні чинники, ознаки, властиві процесу творення. З погляду психології й педагогіки особливо цінним є сам процес творчої роботи, вивчення процесу підготовки до творчості, виявлення форм, методів і засобів розвитку творчості [1, с.306].

Під творчим мисленням слід мати на увазі обробку одержуваної інформації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між предметами, подіями та явищами навколишнього світу, вміння поєднувати наявні знання в нові форми [3].

Психологами було виділено ряд умов, що стимулюють і сприяють розвитку творчого мислення:

- ситуації незавершеності або відкритості, на відміну від жорстко заданих і суворо контрольованих;
- створення, розробка прийомів і стратегій, предметів і інструментів для подальшої діяльності;
- стимулювання відповідальності і незалежності;
- акцент на самостійних розробках, спостереженнях, почуттях, узагальненнях [2].

Розвивати творче мислення — значить формувати й удосконалювати розумові операції: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення, класифікацію, планування, абстрагування, і володіти такими характеристиками мислення, як критичність, глибина, гнучкість, широта, швидкість, варіативність, а також розвивати уяву і володіти знаннями різного змісту. Потрібно зазначити, що специфічні засоби та прийоми навчання читання дозволяють учням з порушенням мовлення засвоїти читання уже з першого класу та сприяють розвитку творчого мислення. Основним засобом є читання «по слідах аналізу». Він ґрунтується на тому, що склад (а потім і слово), який потрібно прочитати, дитина аналізує за звуковою будовою, а потім викладає з букв розрізної абетки і читає. Цей процес проходить без особливих труднощів, оскільки спирається на природне звучання мовлення. Другим засобом є читання за подібністю чи за аналогією до прочитаного складу або слова [1, с. 308].

Наведемо приклади практичних завдань для розвитку творчого мислення дітей з порушенням мовлення.

1. *Малювання предмета та його усний опис.* Малюємо реальний предмет, виділяємо істотні ознаки, що допомагає у класифікації, граємось із зображенням предмета. Наприклад, «Що буде, якщо стебло у квітки стане високим, як дерево? Які тоді будуть листочки? А квітка? Чому так не буває?». Учитель пробує намалювати цю нову, уявну квітку чи вже не квітку. В таких іграх не буде правильної чи неправильної відповіді. Будь яка відповідь цінна. А у дітей поступово зникатиме страх помилитися, відповідаючи на запитання вчителя. Подібні вправи будуть спонукати учнів, в тому числі з особливими освітніми потребами до більш глибокого вивчення навколишнього світу, пошуку зв'язків між предметами, явищами, аналізу, порівняння та синтезу[4, с. 7].

Пізнавальна функція реалізується завдяки відділенню предмета від образу і позначення його за допомогою слова, в результаті у дитини формується здатність складати план майбутніх дій. Утворюється ланцюжок «предмет — образ — слово».

2. *Читання та ілюстрування прочитаного.* Цей вид діяльності допомагає уточнювати розуміння прочитаного. Наш ланцюжок працює у зворотному напрямі «слово — образ — предмет» [3].

3. *Проведення рольових ігор за прочитаним.* Хочемо зазначити, що цей вид діяльності можна проводити в кілька етапів. Спочатку можна запропонувати дітям відобразити тільки послідовність дій кожного персонажу без слів, потім долучити емоції та переживання, але слова ще не вживаємо, можливі тільки вигуки. І тільки на останньому етапі можна використати слова свого персонажа (драматизація). У такий спосіб діти починають краще розуміти зв'язок між дією та емоцією, починають розрізняти відтінки емоцій. Вони отримують новий життєвий досвід у нетиповій для них ситуації [4, с. 8].

4. *Вправа «Незакінчені фігури»* потребує вже достатній рівень розвитку уяви. Дітям роздаються аркуші паперу з намальованими на них фігурками (колами, квадратами, трикутниками). У кожного учня набори фігурок однакові. Діти повинні за 5-10 хв. домалювати до фігурок усе, що завгодно так, щоб вийшли предметні зображення. Кожний малюнок можна підписати зі слів дитини. Та найцікавіше — відгадувати що це, разом, групою, а потім представити свою творчість для перегляду однокласниками. Формується шанобливе ставлення до праці кожного учня, розуміння різного бачення довкілля [1].

5. *Вивчення географічної карти* можна перетворити в рольову гру. Наприклад, педагог показує на карті об'єкт і називає його «Чорне море». Кожна дитина пригадує, хто або що є в чорному морі та грає роль названого предмета. Обов'язкова умова — кожен має рухатися та вступати в контакти з іншими. Тут також не потрібно говорити, а тільки діяти.

6. *Вправа «Чарівні плями».* Кожна дитина отримує аркуш паперу, крапає на нього трохи фарби будь якого кольору і листок складається навпіл. Потім розгортається, і можна починати гру. Гравці по черзі говорять, які саме предметні зображення вони бачать у плямі або в окремих її частинах [1, с. 307].

Ще одним із чинників, що забезпечує успішність розвитку творчого мислення учнів з особливими освітніми потребами, виступає література, зокрема художня, яка стає носієм соціального досвіду, основним пропагандистом знань, умінь, навичок, цінностей та ідей суспільства, насамперед соціалізатором для вказаної категорії дітей. Зважаючи на вищевикладене, ми звернули увагу на створення умов творчого середовища на уроках літератури з метою розвитку творчого мислення у дітей з особливими потребами, оскільки практичного смислу набувають завдання формування творчої особистості й для цієї категорії учнів, що є одним з важливих завдань спеціального корекційного навчання й виховання [1, с. 314].

Неабиякого значення набуває проблема створення творчого середовища у процесі навчання учнів літератури з метою формування в них готовності до творчості — прагнення до творчої діяльності та здатність її виконувати. Адже творчу діяльність школярі опановують завдяки належно організованій читацькій діяльності, оскільки сучасна наука визнає творчий характер читання. З метою розвитку творчого мислення учнів на уроках літератури застосовуються різноманітні форми організації діяльності та належне їх співвідношення, систематичне включення дітей до творчої самостійної роботи [3, с. 203].

Діти з особливими потребами у зв'язку з порушеннями психофізичного розвитку часто із запізненням опановують уміння продукувати елементарну художню словесну творчість. Зважаючи на це, процес мовленнєвої творчості школярів розглядаємо у вигляді трьох взаємозалежних етапів:

- розуміння умови завдання та її оцінка;
- прогнозування майбутнього творчого продукту (усного чи письмового висловлювання або матеріального продукту);
- попереднє вирішення завдання (передбачення кінцевого результату) [3].

Важливо, щоб учні навчилися творити щось нове самостійно на основі отриманих знань, адже творчість — досить складний процес. Для дітей з ООП творчість на уроках літератури — це їх самостійна діяльність спрямована

педагогом, за якої у новій ситуації використовуються здобуті знання для продукування нового продукту (усне чи письмове висловлювання, виріб тощо) [4, с. 7].

Діти з порушеннями розвитку є особливою категорією, в роботі з якими мистецтво використовується не тільки як засіб їх художнього розвитку, а й надає на них лікувальний вплив, є способом профілактики і корекції порушень.

Важливу роль в житті дітей з порушеннями слуху грають емоції, які допомагають їм сприймати дійсність і реагувати на неї, розвивають здатність розпізнавати емоційний стан людини по міміці, жестах, інтонації, уміння ставити себе на його місце в різних ситуаціях. Найкоротший шлях емоційного розкріпачення дитини і зняття скутості – навчання відчуженню і художньому уяві. Цей шлях лежить через творчість, фантазування, малювання, спів, хореографію і багато іншого, що може дати заняття творчою діяльністю [4].

Діти з особливими потребами значну частину соціального досвіду засвоюють спонтанно, вони обмежені в своїх можливостях. Труднощі спілкування і формування взаємовідносин зі звичайними дітьми можуть привести до формування деяких негативних рис особистості, таких як агресивність або замкнутість. Однак фахівці, довгий час вивчають становлення особистості дітей з особливими потребами, вважають, що при своєчасно наданій корекційної допомоги відхилення в розвитку особистості дітей можуть бути подолані. Ця допомога полягає в подоланні сенсорної та соціальної депривації, в розвитку соціальних контактів дитини, у включенні його в суспільно-корисну діяльність [5, с. 130]. Наприклад, величезну допомогу в становленні особистості таких дітей грає включення їх в творчий процес, розвитку у них творчого потенціалу і бажання займатися творчою діяльністю.

При навчанні дітей з особливими освітніми потребами одним з найважливіших умов є розуміння того, що ці діти не є неповноцінними у порівнянні з іншими, а просто, потребують особливої індивідуального підходу, в реалізації своїх потенційних можливостей і створення умов для розвитку. Для

цих вихованців має бути розроблений спеціальний графік і режим занять. Адже вони швидко втомлюються, не можуть довго концентруватися на виконанні завдання, часто пропускають заняття через відвідування медичних установ. Ігри та вправи також адаптовані під особливості дітей [2].

Провідною діяльністю будь-якої дитини є гра. Процес навчання за допомогою гри надовго захоплює їх, ненав'язливо захоплює всю увагу, піднімає настрій. Крім цього, у дітей формується навчальна мотивація, завдяки чому учні із задоволенням виконують поставлені завдання. Кожен вид гри виконує специфічні функції. В процесі навчання використовуються різноманітні ігри в залежності від теми уроку і освітніх потреб. Вся навчальна інформація повинна подаватися лаконічно, наочно і барвисто. Це важливо для будь-якого студента, а для дитини з особливими освітніми потребами просто необхідно. Також варто відзначити, що для особливих дітей кожне його зусилля над собою має закінчуватися «вау-ефектом», тобто в результаті він повинен отримати яскравий продукт своєї праці. І тут театр моди як не можна краще справляється з цим завданням [4].

На певних етапах для дитини з особливими освітніми потребами органічніші колективні форми засвоєння інформації. Будучи цілком поглинутим колективним дією і колективним переживанням, вона може сприймати і переробляти інформацію, перш за все в складі групи і при її підтримці. Співпраця може відбуватися між вихованцями і педагогом, молодшими і старшими учасниками групи, в творчий процес також включені батьки. Це, безсумнівно, створює умови для позитивної соціалізації, діти відчують підтримку і повагу до їх захоплень. Крім освітньої діяльності в колективі традиційно проходять всілякі неформальні зустрічі: походи і пікніки, свята, квести, відвідування музеїв і виставок [1].

Таким чином, віра в можливість дитини, любов до нього, незалежно від його проблем, колективна творчість сприяє формуванню у нього позитивного ставлення до самого себе і іншим людям, забезпечує почуття впевненості в собі,

довіру до оточуючих. Ключовим моментом цієї ситуації є те, що діти з особливими освітніми потребами не пристосовуються до правил і умов суспільства, а включаються в життя на своїх власних умовах, які суспільство приймає і враховує, адже невідомо для кого інклюзія приносить більше користі. Найголовніше гідність інклюзивної освіти для дітей полягає в тому, що у них формується безбар'єрний мислення. Людина з інвалідністю перестане здаватися для них дивиною. Інклюзивна середу вчить знаходити сильні сторони в кожній людині і не вішати ярлики. Перебуваючи в одному колективі разом з дитиною з ООП, звичайні діти стають більш дбайливими, можуть вибудовувати комунікацію з різними людьми. У інклюзивної групі стирається грань відмінностей між дітьми, вони вчаться проявляти щирю турботу і дружбу. Одночасно формується краще розуміння дійсності і позитивна соціалізація, відбувається розвиток самосвідомості і самооцінки. Інклюзивний досвід допоможе дитині в майбутньому, коли він буде спілкуватися з кимось, що відрізняються від нього, сприймати його як рядового члена суспільства [6].

На сьогодні як в міжнародній термінології, так і в Україні зокрема запропоновано використовувати для дітей із порушеннями термін «діти з особливими освітніми потребами», який стосується різних нозологій та порушень різного ступеня ураження: як інвалідності у важкій формі, так і середнього ступеня тяжкості. До них належать: порушення слуху (глухі, зі зниженим слухом); порушення зору (сліпі, зі зниженим зором); порушення мовлення; порушення опорно-рухового апарату; розумова відсталість; затримка психічного розвитку [2].

Особливості навчально-виховного та корекційного процесу дітей з особливими потребами визначаються їхніми потенційними можливостями і збереженими функціями.

Характеризуючи суть творчості дітей з особливими потребами важливо враховувати різноманітні чинники, ознаки, властиві процесу творення. З погляду психології і педагогіки особливо цінним є сам процес творчої роботи, вивчення

процесу підготовки до творчості, виявлення форм, методів і засобів розвитку творчості.

Список використаних джерел

1. Сторож О. В. Теоретико-методологічний аналіз основних підходів до вивчення творчого мислення особистості / О. В. Сторож // Актуальні проблеми психології: проблеми психології творчості: зб. наук. праць / за ред. В. О. Моляко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. Т. 12, вип. 6. С. 304-318.
2. Ермолаева Ж. Е. 5 упражнений для развития творческого мышления // Eduneo, URL: <https://www.eduneo.ru/5-uprazhnenij-dlya-razvitiya-tvorcheskogo-myshleniya>.
3. Кравець Н. П. Аналіз художнього твору – важлива складова читацької діяльності розумово відсталих учнів // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського пед. ун-ту імені Івана Огієнка. Вип. XII: Серія соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 462 с. С. 202-210.
4. Кравець Н. П. Засвоєння знань дітьми, які мають труднощі у навчанні // Початкова школа, 2003. № 6. С. 7-10.
5. Гозова А. П. Совершенствование познавательной деятельности глухих в процессе обучения. [Текст] / А. П. Гозова. М. : Педагогика, 1986. 326 с.
6. Коновалова М. В. Обучение и позитивная социализация детей с ОВЗ в инклюзивном образовательном пространстве творческого объединения «Детский театр моды». URL: <https://prodod.moscow/archives/18283>.